

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Ἀγαπητὸς Τσοπανάκης**, παρουσιάζοντας τὸ ἔργο: *Διονυσιακοὶ τεχνῖται, Συμβολὲς στὴν προσωπογραφία τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων*, τοῦ κ. Ἰ. Ἐ. Σ τ ε φ α ν ῆ, Πανεπιστημιακὲς ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 1988, λέγει τὰ ἐξῆς:

Μὲ ιδιαίτερη εὐχαρίστηση παρουσιάζουμε σήμερα στὴν Ὀλομέλεια τῆς Ἀκαδημίας τὴν ἐξαιρετικὴ αὐτὴν ἐργασία τοῦ κ. Στεφανῆ, ὁ ὁποῖος τώρα τελευταῖα πέρασε μὲ παμψηφία στὴν τρίτη ἀνώτατη ἐπιστημονικὴ βαθμίδα στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ ἔγινε καθηγητῆς, δηλ. τακτικὸς καθηγητῆς, κάτι ποῦ τὸ κέρδισε μὲ τὴν ἀναμφισβήτητη ἀξία του. Θὰ περιορίσουμε στὸ ἐλάχιστο τὰ προσωπικά, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ ἔχω περισσότερον χρόνον νὰ παρουσιάσω τὰ καίρια σημεῖα τῆς ἐργασίας του.

Ὁ κ. Στ. κατάγεται ἀπὸ τὴν Σάμο, σπούδασε μὲ ἐπιτυχία στὴν Θεσσαλονίκη, διακρίθηκε στὶς σπουδὲς του καὶ διετέλεσε βοηθὸς πρῶτα δικὸς μου, καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησή μου, τοῦ κ. Σηφάκη, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο ἐργάσθηκε περισσότερα χρόνια καὶ ἀναστράφηκε περισσότερο μὲ τὰ ἐνδιαφέροντα ἐκείνου, ποῦ περιστρέφονταν κυρίως γύρω ἀπὸ τὴν κωμωδία. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ θέμα τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ κ. Στεφανῆ ἔχει τίτλον «Ὁ δοῦλος στὴν κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνη», ποῦ ὑποβλήθηκε στὴν Σχολὴ στὰ 1980. Ἀκολούθησαν μικρὲς καὶ μεγάλες μελέτες, ἐκδόσεις κειμένων καὶ ἄλλες, μὲ ἐπιστέγασμα αὐτὴν ποῦ παρουσιάζουμε σήμερα.

Τὰ προηγούμενα δείχνουν τὴν διεύρυνση τῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ κ. Στεφανῆ ἀπὸ τὸ θέατρο στὴν μουσικὴ, τὸ τραγούδι, τὶς σχετικὲς παραστάσεις καὶ κυρίως στὰ πρόσωπα ποῦ ἔπαιρναν μέρος σ' αὐτές. Ἔτσι μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἐκπληκτικὸ τὸ ὅτι τὸ βιβλίον ἀποτελεῖται ἀπὸ 616 σελίδες, στὶς ὁποῖες ἐπισυνάπτονται 15 ὀλοσέλιδοι πίνακες ἐκτὸς κειμένου. Ἡ πραγμάτευση ἐκτείνεται χρονικὰ ἀπὸ τὸ 500 π.Χ. ὡς τὸ 500 μ.Χ., καλύπτει δηλ. μιὰν χιλιετία θεατρικῶν καὶ παραθεατρικῶν δραστηριοτήτων, περιλαμβάνει πᾶνω ἀπὸ 3.000 πρόσωπα, τὰ ὁποῖα, ὅπως ὁ συγγραφέας διευκρινίζει στὸν Πρόλογο (σ. 8) καὶ στὰ ἀντίστοιχα εὑρετήρια, ἀναφέρονται σὲ 25 θεατρικὲς, μουσικὲς καὶ ἄλλες εἰδικότητες, «δηλαδὴ σὲ στρογγυλοὺς ἀριθμοὺς, 900 σκημικοὺς καὶ 1600 θυμελικοὺς τεχνίτες», μὲ τοὺς ὁποῖους ἐννοεῖ «ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά (γιὰ) τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Δράματος καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη (γιὰ) τοὺς ἀτομικοὺς ἐκτελεστὰς μουσικῶν, κυρίως, παραστάσεων..., 250 τεχνίτες τοῦ Διθυράμβου καί, τέλος, 180 ἀνθρώπους ἄλλων μαζικῶν, μὴ ἀγωνιστικῶν, θεαμάτων τῆς ὑστερης ἀρχαιότητος...».

Ἐκ τῆς ἀποψη τοῦ χώρου πρέπει, νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ ἀναζήτηση ξεκι-
νᾷ βέβαια ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ., μὲ τὴν ἐπέκταση ὅμως τοῦ ἑλληνι-
σμοῦ καὶ στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴν Δύση καὶ μὲ τὴν ἐπικάλυψή του ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ
αὐτοκρατορία καὶ τὸ Βυζάντιο ὁ χώρος γίνεται ἀπέραντος καὶ οἱ καλλιτεχνικὲς δρα-
στηριότητες τῶν ἀνθρώπων πολλαπλάσιες. Ἀξίζει τὸν κόπο νὰ παραθέσουμε ἐδῶ
ἓνα μόνον ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν θαυμάσιον «Μισοπώγων» τοῦ πάρα πολὺ ἀδικημένου
βαλκάνιου αὐτοκράτορα Ἰουλιανοῦ, στὸ ὁποῖο αὐτὸς περιγράφει τὴν διαφορὰ ἀνά-
μεσα στὴν λιτότητα τοῦ Παρισιοῦ τῆς ἐποχῆς του, καὶ τὴν πολυτέλεια τῆς Ἀντιό-
χειας, ὅπου βρέθηκε τότε, γιὰ νὰ πάρουμε μιὰν ἰδέα γιὰ τὸ πῶς ζοῦσαν οἱ κάτοικοι
μιᾶς πλούσιας ἑλληνικῆς πόλης τῆς αὐτοκρατορίας στὸ β' μισθὸ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. Λέει
λοιπὸν ὁ Ἰουλιανὸς (342 A, B): «Οὔτω μὲν οὖν ἐγὼ καὶ ἐν Κελτοῖς κατὰ τὸν τοῦ Με-
νάνδρου Δύσκολον αὐτὸς ἐμαυτῷ πόνους προσετίθην. ἀλλ' ἡ Κελτῶν μὲν ταῦτα ῥῆον
ἔφερον ἀγροικία, πόλις δὲ μακαρία καὶ εὐδαίμων καὶ πολυάνθρωπος εἰκότως ἄχθε-
ται, ἐν ἧ πολλοὶ μὲν ὀρχησταί, πολλοὶ δὲ αὐληταί, μῦμοι δὲ πλείους τῶν πολιτῶν,
αἰδῶς δὲ οὐκ ἔστιν ἀρχόντων· ἐρυθριᾷ γὰρ πρέπει τοῖς ἀνάνδρσι, ἐπεὶ τοῖς γε ἀν-
δρείοις, ὡσπερ ὑμεῖς, ἔωθεν κωμάζειν, νύκτωρ ἡδυπαθεῖν, ὅτι τῶν νόμων ὑπερορᾶτε
μὴ λόγῳ διδάσκειν, ἀλλὰ τοῖς ἔργοις ἐνδείκνυσθαι».

(«Ἔτσι λοιπὸν ἐγὼ καὶ ὅταν βρισκόμουν ἀνάμεσα στοὺς Κελτοὺς ἐπιβάρυνα
τὸν ἑαυτὸ μου ἀπὸ δικὴν μου προαίρεση μὲ ταλαιπωρίες, σύμφωνα μὲ τὸν Δύσκολο
τοῦ Μενάνδρου. Μολαταῦτα, ἡ κατώτερη πολιτιστικὴ στάθμη τῶν Κελτῶν αὐτὰ τὰ
ἀνεχόταν εὐκολότερα, ἐνῶ ἀντίθετα μιὰ πόλη [σὰν τὴ δική σας] πλούσια, εὐτυχι-
σμένη καὶ πολυάνθρωπη, εἶναι εὐλόγο νὰ στενοχωριέται, μέσα στὴν ὁποία εἶναι πολ-
λοὶ οἱ αὐλητές, καὶ οἱ μῦμοι περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς πολίτες, καὶ κανένας δὲν σέβεται
τοὺς κυβερνήτες. Γιατὶ τὸ νὰ κοκκινίζουν, ταιριάζει στοὺς δειλοὺς, ἐνῶ βέβαια στοὺς
παλληκαράδες, ὅπως εἶστε σεῖς, ταιριάζει νὰ γλεντᾶτε ἀπὸ τὸ πρῶν, νὰ χαίρεστε
τὴ ζωὴ σας τὴν νύχτα, γιὰτὶ περιφρονεῖτε τοὺς νόμους, ἔτσι ὥστε νὰ μὴ διδά-
σκουν μὲ τὸν λόγο ἀλλὰ νὰ ἀποδεικνύουν μὲ τὰ ἔργα [τους]»).

Ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ μποῦμε σὲ ὅποιεσδήποτε λεπτομέρειες, ἀναφέρουμε
μόνο μερικὲς ποικιλίες ἐπαγγελμάτων, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πατρώνυμα, μητρώνυμα, ἐθني-
κὰ ἢ τὰ παρατσούκλια. Οἱ εἰδικότητες, ὅπως εἶπαμε, εἶναι 25, οἱ ὑποκριτές, χορευ-
τές, ποιητές, ραψωδοί, κήρυκες, σαλπικτές, αὐλητές, αὐλωδοὶ (τραγουδιστὲς δηλ.
μὲ συνοδεία αὐλοῦ), κιθαριστὲς καὶ κιθαρωδοί, ψάλτες (δηλ. ἀρπιστές), φωνασκοί
(δηλ. προπονητὲς τῆς φωνῆς, κυρίως τραγουδιστῶν), γελωτοποιοὶ καὶ πλάνοι (δηλ.
ταχυδακτυλογοί), ἀκροβάτες, νευροσπάστες, (προφανῶς караγκιοζοπαῖχτες) μῦ-
μοι, παντόμιμοι καὶ ἄλλοι, ἄνδρες, γυναῖκες, ἀκόμη καὶ παιδιὰ.

Χαρακτηριστικὰ εἶναι μερικὰ παρατσούκλια, ὅπως ὁ αὐλοτρώτης Φιλίσκος ὁ

Μιλήσιος, πού ἦταν στήν ἀρχή αὐλητής καί ὕστερα ρήτορας, γιά τόν ὁποῖο ἡ Σούδα (φ 360) λέει: «...Ἴσοκράτους ἀκουστής τοῦ ρήτορος· ἐγένετο δὲ πρότερον αὐλητής παραδοξότατος· διὸ καί Αὐλοτρόπην Ἴσοκράτης αὐτὸν ἐκάλει». Καί γιά νά μὴν ξεχνοῦμε καί πόσα ἐλαττώματα ἔχουμε, κοντὰ στίς ἄλλες ἀρετές μας, ὑπάρχει καί ἓνας φοβερός Ἀρχίας ἀπὸ τοὺς Θουρίους, τραγικός ὑποκριτής, πού νίκησε στήν Ἀθήνα τουλάχιστο δυὸ φορές, ὁ ὁποῖος πῆρε τὸ παρατσούκλι ὁ *φυγαδοθήρας*, δηλ. αὐτὸς πού κυνηγοῦσε τοὺς φυγάδες, καί τοὺς παράδινε στὸν Ἀντίπατρο, τὸν τοποτηρητὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Πλούταρχος στὸν Βίο τοῦ Δημοσθένη (3 α κέ.) λέει ἀνάμεσα σὲ ἄλλα καί πῶς ὁ Ἀρχίας ἀπέσπασε ἀπὸ τὸν βωμὸ τοῦ Αἰακείου τῆς Αἰγίνας τὸν Ὑπερείδη τὸν ρήτορα, τὸν Ἀριστόνικο τὸν Μαραθῶνιο καί τὸν Ἴμεραῖο, ἀδελφὸν τοῦ Δημήτριου τοῦ Φαληρέα, καί τοὺς ἔστειλε στὸν Ἀντίπατρο, ὁ ὁποῖος τοὺς σκότωσε. Καί τὸν Δημοσθένη, πού κάθισε ἰκέτης στὸν ναὸ τοῦ Ποσειδῶνα στήν Καλαύρεια, πῆγε μὲ δορυφόρους Θρακιῶτες καί τὸν ἔπεισε νά βγῆ ἀπὸ ἐκεῖ, γιὰ τὴν τάχα δὲν θὰ πάθαινε τίποτε κακὸ ἀπὸ τὸν Ἀντίπατρο. Ὁ Δημοσθένης ὅμως εἶχε δῆ στὸ ὄνειρό του ὅτι ἔπαιζε, μὲ ἀνταγωνιστὴ τὸν Ἀρχία, ἡθοποιὸς στὸ θέατρο μὲ μεγάλη ἐπιτυχία, δὲν νίκησε ὅμως, ἐπειδὴ δὲν εἶχε τὴν κατάλληλη προετοιμασία καί χορηγία. Γύρισε λοιπὸν καί κοίταξε τὸν Ἀρχία καί τοῦ εἶπε: «Ἀρχία, οὔτε μὲ ἔπεισες ποτὲ σὰν ἡθοποιὸς οὔτε τώρα θὰ μὲ πείσης μὲ τίς ὑποσχέσεις σου». Ὁ Ἀρχίας θύμωσε καί ἄρχισε νά τὸν ἀπειλῆ ὀργισμένος, ἵπότε ὁ Δημοσθένης τοῦ εἶπε: «τώρα λὲς τοὺς χρησμούς τοῦ μακεδονικοῦ μαντείου (δηλ. τώρα μιλάς καθαρὰ), ὡς τώρα ὑποκρινόσουν», καί ξαναμπῆκε στὸν ναὸ, ὅπου δάγκωσε τὸν κονδυλοφόρο στὸν ὁποῖο εἶχε τὸ δηλητήριο, καί ὕστερα βγῆκε τρικλιζοντας, γιά νά μὴν πεθάνη μέσα στὸν ναὸ καί τὸν μολύνῃ (322 π.Χ.).

Ὅλοι οἱ καλλιτέχνες πού ἀποκτοῦν φήμη, θέλοντας καί μὴ, γίνονται τὸ ἐπίκεντρο τῶν συμπαθειῶν τοῦ κοινοῦ καί τῶν ἰσχυρῶν, καί οἱ ἰσχυροὶ ὅμως γοητεύονται ἀπὸ τὴν πνευματικότητα καί χάρη τῶν καλλιτεχνῶν, συνδέονται μαζί τους, τοὺς εὐεργετοῦν ἀνάλογα καί κερδίζουν καί οἱ ἴδιοι ἀπὸ αὐτὴν τὴν σχέση. Αὐτὸ γινόταν πάντα, καί ὁ κ. Στεφανῆς προσφέρει ἄφθονα παραδείγματα: Ἐνας Τηλεφάνης Σάμιος, αὐλητής, φαίνεται ὅτι εἶχε γοητεύσει τὴν αὐλὴ τοῦ Φιλίππου τοῦ Β' τῆς Μακεδονίας, γιὰ τὴν ἡ Κλεοπάτρα, ἡ κόρη τοῦ Φιλίππου, φρόντισε νά τοῦ κατασκευάσῃ τὸν τάφο (Παυσ. 1, 44, 6). Γιά ἓναν Τιμόθεο Ἐθναῖο, αὐλητὴν, διάφοροι συγγραφεῖς ἀναφέρουν ὅτι συνόδευσε τὸν Ἀλέξανδρο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐκστρατείας του καί ὅτι παρευρέθηκε καί στοὺς γάμους τοῦ στα Σοῦσα. Καί ὅτι, τὴν πρώτη φορὰ πού ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἄκουσε νά αὐλῆ, αὐτὸς ἐκτελοῦσε τὸ ἔργο του «μάλα ἐμπείρως καί μουσικῶς», κι αὐτὸ ἦταν «οὐ μαλακὸν αὐλημα οὐδὲ ἀναβεβλημένον οὐδὲ τῶν πρὸς ἄνεσιν καί ῥαθυμίαν ἀγόντων, ἀλλ' αὐτὸν οἶμαι τὸν ὄρθιον, τὸν τῆς Ἀθηναῖς ἐπι-

καλούμενον νόμον· καὶ τὸν Ἀλέξανδρον εὐθύς ἀναπηδῆσαι πρὸς τὰ ὄπλα τοῖς ἐν-
θέοις ὁμοίως», τόσο πολὺ τὸν ξεσήκωσε ἡ μελωδία τῆς μουσικῆς καὶ ὁ ρυθμὸς τῆς
αὐλήσεως (Δίων Χρυσ. 1, 1 κέ).

Ὡς πρὸς τὴν καταγωγή τῶν καλλιτεχνῶν, ὅσων ἀναφέρονται τὰ ἐθνικά, τὰ φυ-
λωνιμικά ἢ τὰ πατριδωνυμικά, αὐτὴ εἶναι πανοικουμενική, ἀπὸ τὴν οἰκουμένη τῆς
τότε ἐποχῆς, ὅση εἶχε ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὸν ἑλληνισμό. Ὑπάρχει ἓνας μόνον Ἀβδη-
ρίτης, τρεῖς ἀπὸ τὸν Ὀρωπὸ, 500 περίπου Ἀθηναῖοι, περισσότεροι ἀπὸ 100 Θηβαῖοι,
περίπου 25 ἀπὸ τὴν Ὀξύρυγχο τῆς Αἰγύπτου, πολλοὶ ἢ λίγοι Ἀντιοχεῖς, Πάφιοι,
Ὀλύνθιοι, Βυζάντιοι, Περγαμηνοὶ, Ρόδιοι, Ρωμαῖοι, Σάμιοι, Σαρδιανοί, Σικυώνιοι,
Σινωπεῖς, Συμυραῖοι, Συρακόσιοι, Ταραντῖνοι, Ταρσεῖς, Τραλλιανοί, Φωκαεῖς καὶ
ἄλλοι ἀπὸ τὸν ἀπέραντο ἑλληνισμό τῆς ἐποχῆς.

Ὡς πρὸς τὶς εἰδικότητες, τὰ περισσότερα ὀνόματα ἀφοροῦν ἠθοποιούς τραγω-
δίας ἢ κωμωδίας καὶ ἄλλους σκηνικούς, ἀρκετοὺς διδασκάλους καὶ ποιητὲς διθυράμ-
βου, πολλοὺς χορευτὲς καὶ ποιητὲς, ραψωδούς, κήρυκες, σαλπικτές, αὐλητὲς κατὰ
ἐκατοντάδες, μίμους καὶ παντομίμους, αὐλωδούς, κιθαριστὲς πάρα πολλοὺς, καὶ ἀνά-
λογους κιθαρωδούς, ψάλτες, ἐγκωμιογράφους, παρωδούς, θαυματοποιούς, ἀκροβά-
τες, δυὸ ἀνεξήγητους ρωμαῖστὲς, ὄρχηστὲς, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά, ἀπὸ τοὺς
ὁποίους ξεχώρισαν καὶ 8 ἅγιοι, ὁ ἅγιος Ἀρδαλίων, μιμολόγος, ὁ ἅγιος Φιλῆμων,
χοραύλης, καὶ οἱ ἅγιοι Βαβύλας, Γαϊάνος, Γελάσιος (-ῖν-;) Πορφύριος, πού ἦταν
μῦμοι, καὶ ἡ ἅγια Πελαγία πού ἦταν μιμάς. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἔζησαν σὲ
πόλεις τῆς Ἀνατολῆς, ἐγκατέλειψαν τὸ ἐπάγγελμά τους καὶ προσχώρησαν στὸν
Χριστιανισμό.

Ἀφήσαμε τελευταῖο τὸ σημαντικότερο κεφάλαιο τῶν πηγῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες
ἀντλήθηκαν αὐτὲς οἱ πληροφορίες, τὸ ὁποῖο βέβαια εἶναι καὶ τὸ δυσκολότερο καὶ
προδίδει τὴν ἐπιστημονικὴ συγκρότηση τοῦ συγγραφέα καὶ τὴν ἀξία τοῦ βιβλίου.
Πηγὲς λοιπὸν γιὰ ὅλα τὰ πρόσωπα καὶ τὴν δράση τους εἶναι οἱ ἀρχαῖοι καὶ μεταγε-
νέστεροι συγγραφεῖς, ἐπιγράφες, ἐπιγράμματα, προηγούμενες φιλολογικὲς ἐργασίες
καὶ κατάλογοι ἠθοποιῶν, στοὺς ὁποίους ὁ κ. Στεφανῆς ἔκαμε καὶ παλαιότερα καὶ
τώρα συμπληρώσεις. Ἀκόμα καὶ ἡ *Πατρολογία* τοῦ Migne χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν
ἀνεύρεση τῶν ἁγίων. Γιὰ νὰ δώσουμε μιὰν ἰδέα γιὰ τὴν ἔκταση τῆς ἔρευνας σημειώ-
νουμε μόνον ὅτι σὲ 10 ὀνόματα τῶν δυὸ σελίδων (44-45) ἀντιστοιχοῦν 44 πηγὲς ἢ
βοηθήματα, ἐνῶ μόνος του ὁ αὐλητῆς Ἰσμηνίας ὁ Θισβεὺς ἢ Θηβαῖος μαρτυρεῖται
ἀπὸ 33. Αὐτὴ εἶναι, κύριοι συνάδελφοι, κυρίες καὶ κύριοι, ἡ ἔκταση καὶ ἡ ἀξία τῆς
ἐργασίας τοῦ κ. Στεφανῆ, γιὰ τὴν ὁποία τὸν συγχαίρουμε.